

Szabó Edina Rózsa
ROTHSCHNEK OLGA NAPLÓJA

Az önéletírás, az autobiográfia napjainkban egyre elterjedtebb témája a történeti kutatásoknak. Az önéletrajzi vonatkozású írások rendkívül változatosak lehetnek, a klasszikus önéletrajzok és a memoárok mellett a kutatások ma már az önéletrajzi regényeket, de teljesen fiktív történeteket is vizsgáltak az önéletírás szempontjai alapján. Az önéletírások közé tartozik a napló is, amely a különböző korok mindennapjainak megismerése mellett az egyes szerzők személyiségére vonatkozóan nyújt más források alapján meg nem ragadható információkat. Ennek megfelelően a naplók vizsgálatahoz nem elég pusztán a történettudomány módszereit alkalmazni, a narratív identitás és a pszichológia szempontjaival kell azokat kiegészíteni. Jelen tanulmány egy debreceni értelmiségi családból származó fiatal lány naplójának rövid ismertetésével szeretné bemutatni a naplókutatás interdiszciplináris jellegét.

A napló írója Rothschnek Olga Margit, akinek naplói közül három kötet maradt fenn a Hajdú Bihar Megyei Levéltár iratanyagában, de további három kötet léte is bizonyítható a családi iratok alapján. A kutatáshoz használt anyag a XIII. 29. szám alatt található, a Rothschnek család iratai között.

A Rothschnek család történetét Timár Lajos dolgozta fel Két debreceni értelmiségi család a XIX-XX. században című művében, a család történetét innen lehet rekonstruálni. Rothschnek Olga 1875. szeptember 10-én született Debrecenben, édesanyja Somogyi Róza, édesapja Rothschnek Emil gyógyszerész volt, aki még apjától örökölte az Arany Egyszarvúhoz címzett gyógyszerertárat. Olgának három testvére volt, Jenő, aki édesapja első házasságából született; Irén, aki még kisgyermekkorában betegségben meghalt, és Róza. A naplóírás idején Jenő már nem lakott a családdal, csak időnként látogatott haza rövidebb időre. A család igen jó vagyoni helyzetnek örvendett, lakásuk a Kossuth utcán, a színházhoz közel volt, az édesapa által vezetett gyógyszerertár is saját tulajdonukban volt, de emellett még egy nyaralója is volt a családnak a Széchenyi utcán. Olga baráti társasága is ennek megfelelően alakult, barátnőinek családjai a honoráciorok, földbirtokosok és kereskedők közül kerültek ki.

A napló vizsgálatának szempontjából fontos kiemelni a naplóíró széleskörű műveltségét; testvérével, Rózával együtt magántanulók voltak, Husz

Lajos és Hartmann Anna középiskolai tanárok tanították őket. Olga három nyelven is beszélt, németül édesapjától tanult, de emellett franciául és angolul is tudott. Meghatározó eleme volt életének a művészet, rendszeresen, kisgyermekkorától kezdve életének szerves része volt a színházlátogatás, zongorázott is, de ami még ennél is fontosabb volt, rajzolt és festett. Ismeretségi körében ez tette őt különlegessé, ugyanakkor ironikus módon, szüleiivel egyedül emiatt került összetűzésbe a család történetéről szóló munka szerint, ugyanis Olga szülei nem támogatták, hogy lányuk a festőművész pályát válassza. Ennek ellenére a festészettel nem csak a baráti társaságában aratott sikereket egy-egy jól sikerült portréval: 16 éves korában a váradkai¹ templom esperese levélben kérte fel őt egy oltárkép készítésére, 1906-ban pedig, a Debrecenben rendezett országos képkiallításon nyolc festményével vett részt, melyek közül öt aranyérmet nyert.

A kutatás szempontjából fontos kiemelni, hogy jelen esetben egy női naplóról van szó, amit azért fontos hangsúlyozni, mert a napló műfajából adódó azonosságok mellett jelentős eltérések is megfigyelhetők a szerzők nemétől függően. Ezek egy része elsősorban az elkülönülő életterekből adódik: míg a XIX. században a férfiaknak a közélet területét szánták, a nők élete teljes mértékben az otthonhoz kötődött, így az ő esetükben a közélet, a politikai kérdések csak korlátozottan jelentek meg a naplóikban. A naplóírás célja is különböző lehetett: nők esetében az idő eltöltésének egy formáját is jelenthette (Olga gyakran megjegyzi naplójában, hogy mennyire unatkozik,² a naplóírással viszont kicsit színesebbé tehetette a mindennapjait). A naplóírás céljának meghatározásához azonban a narratív identitás segítségével juthatunk, a naplóíró ugyanis sosem említi nyíltan, hogy miért kezdett el naplót vezetni, hogy kitől kapta az első kötetet, vagy hogy miért pont a 16. születésnapját választotta kezdő időpontnak. A három fennmaradt kötet bejegyzéseinek tükrében az tűnik valószínűnek, hogy a szerző a naplóírással nem csak a napjait akarta színesebben eltölteni, hanem ezzel akarta saját személyiségét érdekesebbé tenni, illetve baráti társaságában akart ezzel kitűnni. (A bejegyzésekből kiderül, hogy a társaságban rajta kívül senki sem vezetett naplót kezdetben, később, a harmadik könyvben említi, hogy az egyik fiatalember is naplóírásba fogott, erről azonban csak

¹ Bártfa melletti település.

² pl. 1892. május 4. „Este nagyon sirtam! Sokáig aludtam el. Úgy unom ezt a világot. Olyan egyformán megy minden.”

kevés szó esik.³⁾ Amennyiben valóban ez volt a célja, úgy tökéletesen meg is valósította azt, Olga naplója ugyanis visszatérő eleme a beszélgetéseknek, amelyeket a szerző esetenként oldalakon keresztül idéz.⁴ Idővel a napló egyfajta misztikumává vált, hiszen bár ismerősei tudtak róla, olvasni csak a legkedvesebb barátján, Ábrahám Irma olvashatta⁵. A napló titokzatosságát csak növelte, hogy a benne levő rajzokat viszont gyakran megmutatta a szerző az érdeklődőknek,⁶ de csak kézből, és azt is csak rövid ideig, nehogy a szövegbe is beleolvashassanak. Így aztán annyira nem is meglepő, hogy a napló iránti érdeklődés odáig fokozódott, hogy az egyik vendég el is lopta azt⁷ – ezzel nagy kétségbeesést okozva a szerzőnek – mivel azonban a napló záros volt, így annak tartalma továbbra is rejtély maradt.

Érdekes eleme a naplónak az is, hogy hogyan teremti meg a szerző saját személyiségét a napló segítségével. Ebben nagy szerepet játszik a másoktól való különbözőségének hangsúlyozása, amit már maga a naplóírás ténye is bizonyít, hiszen rajta kívül csak egy személy vezetett naplót. A napló már említett misztikuma egyben a szerző titokzatosságát is reprezentálja a külvilág felé, hiszen a legszemélyesebb, esetenként a baráti kört is érintő véleményét is ebbe jegyezte fel, ami természetesen a barátok érdeklődését is felkeltette, már csak azért is, mert a társaság beszélgetéseinek meghatározó témája volt a szerelem, ezekből a beszélgetésekből pedig Olga gyakran oldalakon keresztül idézett. A fiatalemberekkel kapcsolatos szövegek nagy hányadát teszik ki a naplónak; nem csak a látogatásaik időpontját jegyezte fel Olga, de gyakran a velük folytatott beszélgetéseket is, néha bosszantó mondataikat vagy viselkedésüket is, de ennél sokkal gyakrabban az általuk mondott bókokat, kedves gesztusaikat. A hosszabb, elemző részek is inkább ezekhez a bejegyzésekhez kötődnek, ami jól mutatja, mennyire meghatározó része volt a naplóíró életének a párkeresés. Főként ezen részen olvasása során, de a napló többi részében is felfedezhető egyfajta hasonlóság a romantikus regényekhez; a naplóíró az első kötetben, de esetenként

³ 1893. május 21. „(Ha csak nem tréfa, hát Gábor naplót vezet egy hónap óta.)”

⁴ pl. 1893. május 25.

⁵ 1892. május 27. „Irma kért, hogy olvassam el neki a naplót, elejétől végig. Mindjárt bele is kezdtem[...].”

⁶ pl. 1892. május 15. Kovács József és Serli Sándor nézhették meg a rajzokat.

⁷ 1893. május 21. A bejegyzés kezdete is jól mutatja szerző kétségbeesését: „Hallatlan! szörnyűség! Régen, vagy talán még soha nem voltam úgy kétségbe esve, mint ma este pünkösöd első napján!”

még a másodikban is feljegyez barátai életéből olyan eseményeket, amiket regényesnek tart, és a bejegyzésekből kiderül, hogy a szerző is ilyen életre vágyik. (Az 1892. március 6-i bejegyzésben barátnőjéről, Irmáról írja a következőt: „Oh! az ő élete valóságos regény!”) A naplóírás eszköz lehetett ennek megteremtésére; a költői képek, a változatos megfogalmazású mondatok erre is utalhatnak. Feltehetően ez az elképzelés is befolyásolhatta, hogy mit tartott feljegyzésre alkalmasnak, bár a naplóírás elsődleges szempontja a napi események megörökítése volt. Ez a regényességre való törekvés már egyes bejegyzések megfogalmazásában, szóhasználatában is látszik,⁸ a tájleírások költői megfogalmazásában vagy egyes hangulatok érzéletes leírásában, de valószínűleg ez magyarázhatja azt is, hogy a szerző gyakran említi meg a tényt, hogy aznap sírt, még akkor is, ha erre látszólag semmi oka sem volt és gyakran nem is magyarázza meg, hogy miért keseredett el annyira, talán az érzékenységet akarta ezzel bemutatni.⁹ Bár nyíltan ezt sosem állítja, elképzelhető, hogy a naplóval akarta a róla alkotott kép ellentétét, vagy inkább az 'igazi' énjét bemutatni, hiszen barátai határozott, szigorú jellemnek tartják őt,¹⁰ míg a naplóban több helyen is megjelenik a humor, az irónia, vagy az illendőtől eltérő viselkedés. A naplóíró saját bevallása szerint azért nem viselkedik szabadabban társaságban, mert „Tudom, hogy semmi sem áll jól, s ezért inkább komoly vagyok ne hogy azt mondják hogy nevetgél az a csúnya”.¹¹

Összességében azonban a napló bejegyzéseinek témája és formája igen változatos és nem csak a már említettekre korlátozódik; leíró és elmélkedő részek egyaránt megtalálhatóak benne. A leíró részek vannak többségben,

⁸ 1893. február 19. „Mikor február 16-án találkoztam vele és pénteken oly világ rázó szomorú voltam, azt gondoltam, ha igaz, hogy ha pénteken valaki rossz kedvű, vasárnap jó kedvű lesz, nekem nagyszerű kedvemnek kellene vasárnap lenni. Gondoltam, hogy ismét fogom őt látni, megvirad már egyszer nekem is... De nem!.. csalódtam! nem hajnalsugár, csak lidércfény volt a mit láttam, ez is kialudt, s én ott maradtam az iszonyú sötétségbe. De nem baj, nem tévedtem el, s most a sötétben is világosabban látok, mint ezelőtt, a világoson.”

⁹ 1893. április 9. „Miután lefeküdtem, nagyon sírtam.” Ezt megelőzően arról ír, hogy színházban volt és sokat nevetett a darabon, a sírásra semmiféle magyarázatot nem ad.

¹⁰ 1893. július 30. „E fiatal is, mint legtöbb engem valami határozott szigorú jellemnek tart.”

¹¹ 1893. július 27.

és bár elemző részek ritkábban fordulnak benne elő, esetenként többoldalasak is lehetnek ezek a jellegű szövegek. A családhoz látogatóba érkező vendégeket a naplóíró minden esetben feljegyzi, ahogyan azt is, hogy mikor kinél voltak ők látogatóban. A naplóírót – valószínűleg korából következően is – igencsak foglalkoztatták az ismertségi köréhez tartozó fiatal emberek, így az ő látogatásai nagyobb súllyal szerepelnek az egyes bejegyzések között, mint a szüleihez érkező vendégek, akik többnyire csak név szerint vannak megemlítve. A bejegyzések említenek még színházlátogatásokat, esetenként a színházban vendégszereplő művészekkel vagy az előadás rövid kritikájával is találkozhat az olvasó,¹² de helyenként az időjárás leírása¹³ is helyet kapott a naplóban.

A narratív identitás mellett a napló vizsgálatában a történettudományos módszerek is elengedhetetlenek; ebből a szempontból talán legérdekesebb az a kérdés, hogy a napló hogyan nyerte el végleges formáját. A napló minden bizonnyal több újraolvasáson esett át a későbbiekben, amire maguk a szövegek is utalnak. A naplóíró életében a baráti körhöz tartozó fiatal emberek meghatározó szerepet játszottak, a velük folytatott beszélgetéseket esetenként hosszan idézi a naplóban a szerző, és ezeket a beszélgetéseket néha megmutatta legkedvesebb barátnőjének, Ábrahám Irmának is. Emellett a napló több tollrajzot is tartalmaz, amiket az író gyakran megmutatott az érdeklődőknek, de néha egy-egy esemény pontos meghatározásához maga is visszalapozott a könyvben. A napló biztosan átesett egy későbbi újraolvasáson is, hiszen a hónapokat nyitó első bejegyzések lapjának alján a szerző az arra a hónapra jellemző címet vagy mottót adott a hónapnak, amit aligha tehetett volna meg a hónap vége előtt.¹⁴ Végül még egy újraolvasás valószínűsíthető, de ennek időpontját, illetve azt, hogy ki volt az a személy, aki újraolvasta, nem lehet teljes bizonyossággal megállapítani. Mindhárom napló első oldalán egy kék tintával írt sor található (a napló egyébként végig fekete tintával van vezetve), ami megnevezi a napló szerzőjét és az évet, amivel a napló indul, illetve az első napló végén egy szintén kék tintával írt, egyoldalas bejegyzés található, ami a naplóban található egyik rajzhoz, egy kutya képéhez fűz magyarázatot.

¹² pl. 1893. január 7. A színház vendégművésze Örley Flóra volt.

¹³ pl. 1893. március 9-én esett a hó.

¹⁴ Mottók csak az első kötetben vannak, a többiben nem.

A későbbi újraolvasás „radikálisabb” hatását tükrözik a napló hiányzó részei. Az említett három kötet alapján véve teljesen maradt fenn, csak rövid részek hiányoznak belőle, a hiányzó részek azonban egy későbbi „cenzúra” meglétét sejtetik. A napló a szerző bizalmas dokumentuma volt és a bejegyzések tartalmáról csak a legkedvesebb barátnő, Irma kaphatott néha tájékoztatást. Feltehetően ő volt az egyetlen, aki Olgán kívül ismerte az első napló legelső lapján látható rajzot, egy fiatalember arcképét is, ami ma már hiányzik a naplóból. A szövegekből nem derül ki, hogy kit ábrázolt a kép (Olga tudta, hogy ki volt a képen, így neki nem is volt szüksége név szerint említeni; emellett pedig mindig jelen időben ír róla, tehát a naplóírás idején a kép még benne volt a kötetben). Mivel azonban ma már a kép nincs a naplóban, az tűnik valószínűnek, hogy a kép eltüntetését egy harmadik személy megjelenése tette szükségessé, talán a házasságkötése körüli időkben távolíthatta el a szerző, és a kép eltávolításával nem kellett az egész naplót megsemmisíteni.

A napló más személy által történő olvasását erősítik a további törlések, amelyek kétféleképpen lehetnek. A kérdéses szöveget vagy úgy tették olvashatatlanná, hogy a szavakat kivakarták, de olyanra is van példa, hogy a szövegrész kék tintával többször is át van húzva.¹⁵ A tinta kivakarására jellemzően a csillaggal jelölt bejegyzések esetében került sor. Ezt a szimbólumot következetesen, már a legelső napi bejegyzéstől kezdve használja a szerző, de annak feloldására egyetlen egyszer sem került sor. A törölt részek olvasata esetleg magyarázatot adhatna a jel értelmezésére, azonban a törlés ezekben az esetekben igen alapos volt. A szimbólum használatát magyarázhatja például az, hogy már korábban is használta azt máshol a szerző, pontosan körülhatárolt jelentéssel bírt számára, de esetleg szemérmességet is jelezhet, olyan információt akart így megörökíteni, amit szavakkal nem mert volna leírni. Ez utóbbit valószínűsíti az ezzel a jellel ellátott bejegyzések későbbi törlése is, hiszen ha már a naplóba sem mert beleírni egy gondolatot, nem valószínű, hogy szívesen magyarázkodott volna egy harmadik személynek.

A naplóírást az utólagos újraolvasások mellett egy előzetes elképzelés is befolyásolhatta. A már említett hiányzó első lapot követő oldalon kezdődő

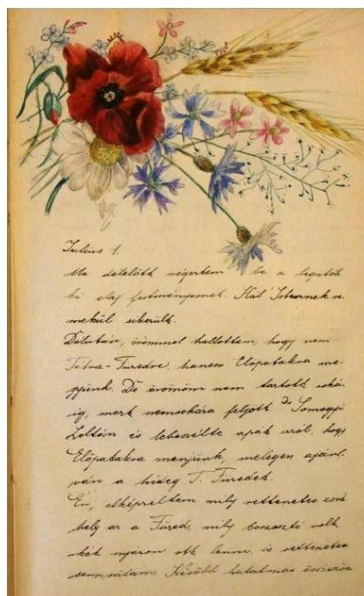
¹⁵ 1892. március 4.; a szöveg esetleg a következő lehetett: „Nem is táncolnék én senkivel közöttük.” Ti. Olga családja részt vett a zsidó bálon (ami egy jelmezbál volt), de nem táncolni, csak páholyba, nézőként mentek el.

első bejegyzést egy, a hónapra jellemző tollrajz indítja. Az új hónapok ilyen jellegű kiemelése mindhárom kötetben megtalálható; a különbség csak anynyi, hogy míg az első kötetben tollrajzok vannak, a másik két könyvben színesek ezek a képek. Az átgondoltságot támasztja alá az is, hogy hosszú áthúzások, javítások nincsenek a szövegben. A szereplők bemutatása is folyamatos, egységes; nagyjából az első hónap végére a legfontosabb szereplők mindegyike szerepel is a bejegyzésekben, a megjelenő új szereplőket, vagy azokat, akik már régen szerepeltek a naplóban, a szerző a továbbiakban is bemutatja röviden.

Ebben a rövid tanulmányban arra szerettem volna rámutatni, hogy a naplók vizsgálatához elengedhetetlen a téma több irányból történő tudományos megközelítése. A napló végleges formáját az előzetes tervezés mellett számos újraolvasás is alakította, melyeknek hatásai a szöveg változásának vizsgálatával is megfejthetőek. A naplóból hiányzó vagy elhallgatott részek megfejtéséhez viszont nem elég a történettudomány módszereire hagyatkozni, esetenként a pszichológia segítségét is igénybe kell venni, hogy melyek voltak azok a gondolatok, események, amelyeket a szerző bár nem közölt nyíltan, mégis kiolvashatóak a bejegyzésekből. Ezek az elemek hasonlóan fontos szerepet töltenek be az elemzésben, mint a szövegben szó szerint közölt gondolatok, a teljes kép megismeréséhez pedig mindkettőre szükség van.

1892 december

1892 július

Kert, események

Források

Rothschnek Olga naplói, 1891-1893. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, XIII. 29. A Rothschnek család iratai

Rothschnek Olga: Események születésemtől esküvőmig, 1875-1895. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára, XIII. 29. A Rothschnek család iratai

Felhasznált irodalom

KÉRI KATALIN: *Hölgyek napernyővel: nők a dualizmus kori Magyarországon, 1867-1914.* Pro Pannonia, Pécs, 2008.

LEJEUNE, PHILIPPE: *Önéletírás, élettörténet, napló: válogatás Philippe Lejeune írásaiból.* szerk. Z. Varga Zoltán, L'Harmattan, Bp., 2003.

TIMÁR LAJOS: *Két debreceni értelmiségi család a XIX-XX. században.* Bp., 1990.

SZÁVAI JÁNOS: *Az önéletírás.* Gondolat, Bp., 1978.

VAS RÉKA: *„Meglehet, hogy rosszul gondolkozok a mostani világhoz képest.”* Gönczruszkai Kornis Anna grófnő naplója, 1850-1851. In: AETAS, 27. évf. 1. sz. (2012/1) 125-135.

Tárgyszavak:

Debrecen, mentalitástörténet, napló, narratív identitás, önéletírás, történettudomány

Névmutató:

Ábrahám Irma, Debrecen, Rothschnek Emil, Rothschnek Jenő, Rothschnek Olga,

Rothschnek Róza, Somogyi Róza, Timár Lajos

Tudományterület:

mentalitástörténet, narratív identitás, történettudomány